

חנה לוקשין בוב

כתבים עלומים של הרב יצחק יעקב ריינס חושפים את דמותו הייחודית > 04

הרב ריינס: גילויים חדשים

מחברות חדשות מכתב ידו של הרב יצחק יעקב ריינס, שלא נודעו עד כה, נתרמו על ידי משפחתו לספרייה הלאומית. עיון בהן חושף את האוצר הספרותי העצום שהותיר אחריו ראש הישיבה שהעריץ את הרצל

בכתב יד הנושא את הכותרת "ילקוט ערכים", ובו מופיעות דרשותיו של הרב יצחק יעקב ריינס, מייסד תנועת "המזרחי", מן השנים 1908-1911, ציין הרב מעל כל דרשה את המעמד שבמסגרתו נשא אותה בפני תלמידיו, בישיבתו החדשה שבעיר לידא (כיום במדינת בלרוס). בין הנסיבות השגרתיות והצפויות בחיי רב קהילה וראש ישיבה, כמו "לבני הישיבה שבת קודש ויקרא", "פתיחה ללימוד התלמידים בישיבה" או "שבת הגדול", מופיעים שני תאריכים מפתיעים: "יום א, כ תמוז תרס"ח, יום שנתי מפטירת מנהיג הציונות, יום השנתי של הערציל", ובררשה אחרת בהמשך החוברת מצוין "מה שעלה ברעיוני לדבר היום יום ד', כ' תמוז תר"ע, יום השנתי של המנהיג ד"ר הערציל ע"ה".

בראשית ימי הציונות היה השילוב בין התנועה הלאומית הצעירה לבין הדת נתון במחלוקת קשה. רוב הרבנים התנגדו לציונות או התעלמו ממנה. בהקשר זה, רב וראש ישיבה הנאם לכבודו של מנהיג ציוני חילוני ביום פטירתו הוא דבר המעורר תמיחה.

88 מחברות גנוזות

הרב יצחק יעקב ריינס (1839-1915) היה אדם ששילב בין ניגודים רבים: הלכה ואגדה, מחשבה ומעשה, ובעיקר קודש וחול. החיבור בין קודש לחול אפיין את הישיבה שיסד, שבה נחשפו התלמידים לתוכנית לימודים חדשנית שכללה גם לימודי חול. כמו כן אפיין חיבור זה את הקשרים ההדדיים ואת שיתוף הפעולה בין הרב ריינס לציונות החילונית ולמנהיגה, ד"ר הרצל.

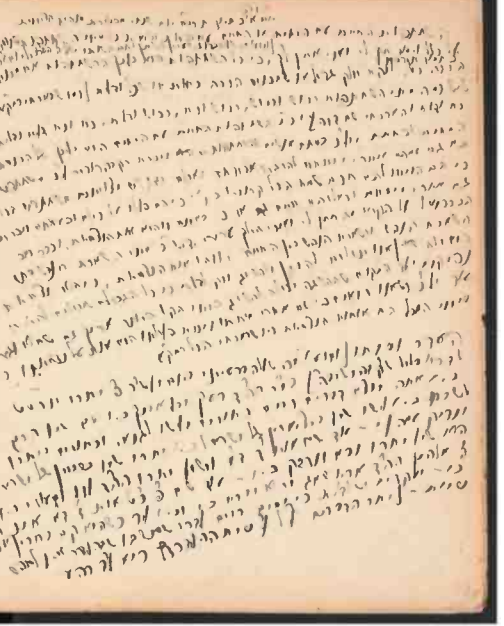
הרב ריינס עיצב את הציונות הדתית והקדים את זמנו בכמה מישורים. רוב פרי עטו של הרב זנח במרוצת הזמן; הוא הוציא אומנם לאור אחד עשר

חנה לוקשין בוב עובדת במחלקת האוספים בספרייה הלאומית ומרצה לתלמוד במדרשת עמודים במודיעין. ביום רביעי הקרוב יתקיים ערב עיון בספרייה הלאומית בירושלים לרגל קבלת כתבי ידו של הרב ריינס בספרייה. ירצו: פרופ' זאב הרוי והרב חיים סבתו

ספרים, וספר נוסף פרי עטו פורסם לאחר מותו בידי בנו, אך חיבורים אלו מהווים רק קצה הקרחון של כתביו. הרב כתב עשרות ואולי אף מאות כתבי יד שמעולם לא יצאו לאור. בנו של הרב ריינס הכין כתבי יד רבים של אביו להדפסה, אך הדבר לא יצא אל הפועל. במשך כמאה שנה לאחר פטירתו, לא זכו כתביו היד שלו לפרסום.

בשנה האחרונה גילו בני משפחת ריינס 88 מחברות מכתב ידו ותרמו אותן לספרייה הלאומית. בספרייה עברו המחברות תהליך דיגיטציה וכעת הן נגישות לכול באתר הספרייה ובאתר "כתיב" - האוסף הבינלאומי של כתבי יד עבריים דיגיטליים. כתבי היד הללו מסייעים בידנו לגלות מחדש את דמותו המרתקת ואת תורתו של הרב ריינס.

מזן המחברות עולה דמותו של הרב ריינס כרב קהילה וכתלמיד חכם בעל יצירה תורנית ענפה ופורייה. זאת מעבר לפעולתו בתחומי החינוך והציונות. דפי

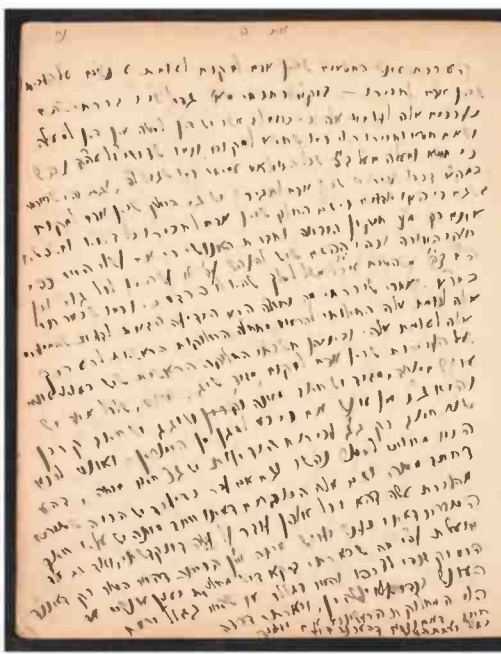

עיצב את הציונות הדתית והקדים את זמנו. הרב יצחק יעקב ריינס (במרכז) עם חברי המזרחי ברוסיה, 1902. משמאל: אחת מהמחברות שהתגלו לאחרונה מאוספי הספרייה הלאומית

המחברות גרושים בשורות צפופות של כתיבה, ללא שוליים, המעידות על הדחף העצום של הרב לכתוב עוד ועוד. המחברות נוגעות בטווח מסחרר של נושאים בתחומי ההלכה, האגדה וההגות. בחלק מהמחברות מסודרות הדרשות לפי נושאים, ואילו באחרות ניתן למצוא תשובה הלכתית על חווה שכירות, כשלצידה דרשה העוסקת בייעורו של עם ישראל בעולם. מן הכתבים ניכר היטב שהרב ריינס היה אדם שפעל, עשה וחשב במישורים רבים בעת ובעונה אחת.

ציונות להלכה ולמעשה

הרב ריינס נכנס בעובי הקורה של הפעילות הציונית בשנת 1899, שבמהלכה השתתף בקונגרס הציוני השלישי בבאזל ואף נשא בו דברים. בשנים הבאות המשיך להשתתף בקונגרסים הציוניים והכיר את הרצל, והמשיך להתכתב עימו עד לפטירתו בשנת 1904. בשנת 1902 ייסד הרב ריינס את תנועת המשך בעמ' 15 <<

הרב ריינס: גילויים חדשים

« המשך מעמ' 4

על פטירת מנהיג פוליטי חילוני נראית מובנת מאליה למי שמכיר את "המספר בירושלים", נאמו של הרב קוק ז"ל לאחר פטירת הרצל (אם כי גם נאום זה עורר מחלוקת בזמנו). אולם דווקא מתוך השוואה בין הספרו של הרב קוק לבין נאומי הרב ריינס עולה גישתו השונה והייחודית של האחרון.

בנאומים ניכר ההבדל בתפיסת עולמם ובאופיים של שני הרבנים – הרב קוק, ציוני משיחי שפעל מחוץ למסגרת הפוליטית הציונית ולא הכיר את הרצל באופן אישי; ולעומתו הרב ריינס, ציוני מעשי, העוסק בפעילות קונקרטיה ורואה בהרצל דמות מופת וחבר אישי.

מחד גיסא, נאומיו של הרב ריינס פרוזאיים לעומת "המספר בירושלים". בעוד הרב קוק מספר על משיח בן יוסף וגאולת עם ישראל, עוסק הרב ריינס בציונות ללא פן משיחי, ומתמקד בכאן ובעכשיו. מאידך גיסא, נאומיו של הרב ריינס מביעים חום ואהדה להרצל, דבר החסר לגמרי בהספרו של הרב קוק. הרב קוק הספיד את הרצל בעיקר משום שביקשו ממנו לעשות זאת, ובמכתב התנצלות המופיע בגנוי ראי"ה חלק ג, מסביר הרב קוק כי "כן בדברי לא ספרתי כלל בשבחיו של ר"ד הרצל מצד עצמו, רק אמרתי כי מחשבה כזאת של הטבת מצבם של ישראל בארץ ישראל, כדאי, אם היינו מוכשרים לה".

גם אם נועדה התנצלותו של הרב קוק להרגיע את הרחוקות ותולא, והוא אינו מביע בה את דעתו האמיתית, ניכר בכל זאת כי הספרו להרצל לא היה מונע מרצונו האישי, והוא אינו מונה את שבחיו של הרצל ואף אינו מזכיר אותו בשמו. הרב ריינס, לעומת זאת, מציין את שמו של הרצל ללא היסוס, וניכר שנאומיו מונעים מרצונו האישי לדבר על הרצל. הנאומים נאמרו בין כותלי בית המדרש, ללא נוכחות תקשורתית. העדות היחידה לקיומם של נאומים אלו היא אוכזרם במחברתו של הרב.

נעיין עתה בתוכן דרשתו הראשונה של הרב ריינס, שאותה נשא ביום השנה הרביעי לפטירת הרצל בשנת תרס"ח. נושא הדרשה הוא "השתתפות החיים עם המתים", ובדרשה הוא בוחן את נושא הנצחיות והחיים שלאחר המוות. הרב מצטט אומנם ממקורות חז"ל, אך מביע בעיקר את עמדותיו שלו, ללא נימוקים מתוך הכתובים. בנאום זה הוא נוקט דווקא הגדרה "חילונית" של החיים שלאחר המוות: "כשאנו רואים כי גם אחרי מיתתו ניכרת פעולתו הוא אות על נצחיותו".

לעומת הספרו של הרב קוק, הנמנע כאמור מלעסוק באישיותו של הרצל ומתרכז בנושא המשיח והגאולה באופן כללי, עוסק הספרו של הרב ריינס ברמותו ובגודלתו העלאנושית של הרצל. במילותיו האחרונות של הנאום ניתן אולי להבחין בנימה אישית: "כל סימני האבל הם אותות הנצחיות". דבר ריינס עורנו מתאבל על מתו של הרצל, אדם שהעריך וחייב ללא סייג. ●

המזרחי, סיעה שהוקמה בתמיכת הרצל במסגרת ההסתדרות הציונית. תנועת המזרחי נועדה לשמור על קיומו של צביון דתי בתוך התנועה הציונית. התנועה הרגישה את הצד הדתי וההלכתי במצוות יישוב ארץ ישראל. במישור הפוליטי תמכה התנועה בעמדותיו של הרצל, וכך גם לגבי שאלת אוגנדה.

דרכו של הרב ריינס, דהיינו פעולה במסגרת ההנהגה הציונית, סללה את הדרך לפעילות הפוליטית המקובלת כיום בציונות הדתית. בימיו הייתה פעילותו של רב במסגרת פוליטית חילונית בגדר חידוש עצום. תמיכת הרב ריינס בתכנית אוגנדה הייתה מפתיעה במיוחד, שכן מרבית הציונים הדתיים ראו בתוכנית בגידה במרכזיותה של ארץ ישראל בפרויקט הציוני, אולם החלטתו זו תאמה את גישתו הפרגמטית ואת תמיכתו הנלהבת בדרכו של הרצל.

בתקופה שבה היה הרב ריינס פעיל בתנועה הציונית, תפסה הציונות מקום מרכזי גם בהגותו. ספרו "אור חדש על ציון", הטוען בעד הציונות ומתפלמס עם מתנגדיה, יצא לאור בשנת 1902 (כתב יד מוקדם של ספר זה נמנה בין כתבי היד שהגיעו לאחרונה לספרייה הלאומית). בספרים נוספים רבים עסק הרב ריינס ביישוב ארץ ישראל, ובנושאי הגלות והגאולה בתולדות עם ישראל. בסוף חייו יצא לאור הספר "שני המאורות", שבו תיאר הרב את תנועת חיבת ציון ואת ראשית ייסוד תנועת המזרחי.

בשנת 1902 שלח הרב ריינס מכתב להרצל, ובו ניתן לראות את החיבור בין ההגות והמעשה בפעילותו של הרב. המכתב שמור כיום בארכיון הציוני, ופורסם ב"סיני" ג, עמוד שמ: והנני מתכבד להגיש לפניך את ספרי "אור חדש על ציון", שהקדשתי לשמך הגדול והנעלה. בהוציא לאור את ספרי זה הנושא אמריו על התנועה הציונית, ראיתי חובה לנפשי להקריבו למנחה ליוצר התנועה הזאת ומקריב לה את כל חייו ונפשו.

לפי הרב ריינס אין סתירה בין הציונות לדת, ושתיהן יכולות לחזק זו את זו. כפי שהאמין שהתורה אינה סותרת את הציונות ואת הפעילות המעשית, כך האמין גם שהתורה אינה סותרת לימוד של תחומי דעת אחרים. בישיבה שייסד בלידא בשנת 1905, ובה ניסה לתת מענה לדוד הצעיר שהתרחק מן התורה, כללה תוכנית הלימודים גם לימוד תורה וגם לימודי חול. בישיבה למדו נערים ותלמידים בוגרים יותר. ניתן לומר אם כן שגם שורשיה של הישיבה התיכונית בת ימינו נעוצים בפועלו של הרב ריינס.

המספר בלידא

מחברותיו של הרב ריינס מעידות על הרבים שנשא לזכר הרצל בפני תלמידיו הישיבה כחלוף ארבע שנים ושש שנים מיום פטירתו. העובדה שרב, ראש ישיבה, נושא נאום